

રમણલાલ વ. દેસાઈ

(જન્મ : 12-5-1892 અવસાન : 20-9-1954)

રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈનો જન્મ વડોદરા જિલ્લાના શિનોર ગામમાં થયો હતો. જાણીતા વિવેચક વિશ્વનાથ ભટ્ટે એમને ‘યુગમૂર્તિ વાર્તાકાર’ તરીકે ઓળખાવ્યા હતા. ‘દિવ્યચક્ષુ’, ‘ભારેલો અગ્નિ’, ‘ગ્રામલક્ષ્મી (ભાગ 1 થી 4)’, ‘કોકિલા’, ‘હૃદયનાથ’, ‘હૃદયવિભૂતિ’ એમની યશસ્વી નવલકથાઓ છે. તેમણે નવલકથા ઉપરાંત નવલિકા, એકાંકી, કવિતા, ચરિત્ર, વિવેચન, પ્રવાસ તેમજ આત્મચરિત્ર જેવાં સ્વરૂપોમાં પણ પુષ્કળ ખેડાણ કર્યું છે. ‘મહારાણા પ્રતાપ’, ‘નાના ફડનવીસ’, ‘માનવસૌરભ’- એમનાં ચરિત્રવિષયક પુસ્તકો છે. ર. વ. દેસાઈની નવલિકાઓમાં ‘ખરી મા’ વિશેષ નોંધપાત્ર બની છે, એટલું જ નહિ, પણ ગુજરાતી નવલિકાના ઇતિહાસમાં પણ તેની ગણના થાય છે.

સમગ્ર વાર્તામાં, વાત અપરમાની છે, પણ મહત્તા ‘ખરી મા’ની છે. ર. વ. દેસાઈએ કુસુમાયુધના પાત્રના સૂક્ષ્મ ભાવોનું સરળ છતાં સચોટ ભાષામાં તાર્કિક ચિત્રણ કર્યું છે. સાચા નિર્મળ પ્રેમની પ્રતીતિ કેવી અસરકારક નીવડે છે તે નવલિકાના અંત સાથે સૌ ભાવકો અનુભવી શકે છે. પ્રેમ સ્વયં ઔષધ છે. સામાજિક જીવનના અનેક વિરોધો અને વિષમતાઓને પ્રેમના ઔષધથી મિટાવી શકાય છે, એની પ્રતીતિ નવલિકા વાંચ્યા પછી અનુભવાશે.

1.

નાનકડો કુસુમાયુધ આજે મૂંઝવણભર્યો આનંદ અનુભવતો હતો. ગમી જાય એવી, સારાં કપડાં ધારણ કરેલી સ્મિતભરી કોઈ યુવતી ઘરમાં ફરતી હતી. કુસુમાયુધ તેનાં માતા-પિતાને એટલો વહાલો હતો કે તેનું નામ લાંબું પણ નવાઈભર્યું પાડ્યું હતું, પરંતુ માતા એ પુત્રને લાડ લડાવવા જીવી નહીં; તેને ચાર વર્ષનો મૂકી તે સ્વર્ગવાસી થઈ અને ત્યાર પછી બે વર્ષ વીતી ગયાં છતાં તેની માતા પાછી આવી નહીં.

‘મા ક્યાં ગઈ?’ એ પ્રશ્ન કુસુમાયુધના હૃદયમાં સતત રમ્યા કરતો હતો.

કોઈ કહેતું : ‘એ તો પ્રભુના ધામમાં ગઈ.’ કોઈ કહેતું : ‘મામાને ઘેર ગઈ.’ કોઈ કહે : ‘એ તો જાત્રા કરવા ગઈ છે.’ નોકર કહેતો : ‘એ તો મરી ગઈ.’

‘પણ મને લીધા વગર એ કેમ ગઈ ?’ કુસુમાયુધની એ આંસુભરી ફરિયાદ સૌની આંખમાં આંસુ લાવતી હતી. એક વર્ષ સુધી એ ફરિયાદ કરીકરી થાકેલા બાળકે છેવટે પ્રશ્ન બદલ્યો : ‘પણ પાછી તો આવશે જ ને?’

એ પ્રશ્ન સાંભળી સૌ કોઈ તેની સામે જોઈ રહેતું. ક્વચિત્ આંખ ઉપર લૂગડું ઢાંકી દેતું અને કોઈ વખત થડકતે કંઠે જવાબ આપતું :

‘હા, હા, આવશે હોં! જાઓ, રમો.’

એટલો જવાબ બાળકના અંગેઅંગમાં સ્ફૂર્તિ પ્રેરતો. તે દોડતો, રમતો, હસતો. ચાર-પાંચ દિવસે વળી પાછો એનો એ પ્રશ્ન પુછાતો. છેવટે તેણે એ પ્રશ્ન પૂછવાનું પણ ઓછું કરી નાખ્યું. આસપાસના સર્વ મનુષ્યોએ કાવતરું કરી તેને તેની માથી વિખૂટો પાડ્યો હોય એવી માન્યતા તેના હૃદયમાં જન્મી અને તે એકલોએકલો રમવા લાગ્યો. માત્ર રાત્રે ઊંઘમાં તે કોઈ વાર લવી ઊઠતો : ‘મા! મા!’

તેનો પિતા ઝબકીને જાગી ઊઠતો અને તેને શરીરે હાથ ફેરવતો.

એકાએક તેણે સુંદર મુખવાળી કોઈ સ્ત્રી ઘરમાં જોઈ. માનું મુખ કોઈ પણ દેખાવડી યુવતીમાં જોવા તે મથતો. માના સરખું લૂગડું પહેર્યું હોય એવી સ્ત્રીને તે ધારીધારીને જોતો. એવી કોઈ સ્ત્રી મળવા આવી હોય તેને ઘરમાં રહેવા આગ્રહ કરતો. માની નજરનો ભૂખ્યો બાળક આમ તેની સમજ પ્રમાણે માની શોધખોળ કર્યા કરતો હતો.

બીજી સ્ત્રીઓ આવીને જતી રહેતી. આ સ્ત્રી તો પાછી બધાંની માફક નાસી નહિ જાય? એ વિચારે તેને ગભરાવ્યો. સૌની માફક આ યુવતીએ પણ તેને પાસે બોલાવ્યો. તેણે બે-ત્રણ પેટીઓ પોતાના સૂવાના ઓરડામાં ગોઠવાવી, તે ઉપરથી એને લાગ્યું તો ખરું કે આ સ્ત્રી બહુ ઝડપથી નાસી નહિ જાય છતાં ખાતરી કરવા તેણે પૂછ્યું : ‘તમે અહીં રહેશો કે જતાં રહેશો ?’

પેલી યુવતીને હસવું આવ્યું. એણે સામો પ્રશ્ન કર્યો : ‘તમને શું ગમશે? હું રહું તે કે જાઉં તે?’
 ‘અહીં રહો તે જ ગમે.’ કુસુમાયુધે જવાબ આપ્યો. તેને સમજ પડી નહિ કે આ સ્ત્રી તેને બહુવચનથી શા માટે સંબોધે છે.

તે સ્ત્રીએ કુસુમાયુધને થોડાં રમકડાં આપ્યાં, સારાં કપડાં પહેરાવ્યાં. માથું ઓળી આપ્યું. પોતાની સાથે જમવા બેસાડ્યો. બાળકને બહુ નવાઈ લાગી. આવી સ્ત્રી કોણ હશે? કેમ આવી હશે? કુસુમાયુધ તેની આસપાસ જ ફરવા લાગ્યો.

તેને એમ પણ લાગ્યું હશે કે પોતાની માફક પિતાને પણ આ સ્ત્રી ગમી છે ખરી, પરંતુ પિતા આગળ તે બહુ ધીમેધીમે કેમ બોલતી હતી? આડું કેમ જોયા કરતી હતી? આછું આછું હસતી કેમ હતી? આ સ્ત્રી ઘરમાં રહ્યા જ કરે તો કેવું સારું? મા પણ કેવી ઠરીને ઘરમાં રહેતી હતી?

કુસુમાયુધથી રહેવાયું નહિ એટલે સૂતાં પહેલાં તેણે પૂછ્યું : ‘તમે મારાં સગાં થાઓ કે નહિ?’
 ‘હા.’

‘શાં સગાં થાઓ?’

યુવતી સહજ અટકી, તેની આંખ સ્થિર થઈ. તેને સગપણની સમજ નહીં પડી હોય કે શું? તત્કાળ સ્થિર થઈ તેણે જવાબ આપ્યો : ‘હું તમારી મા થાઉં.’

‘મા?’

કુસુમાયુધના હૃદયમાં અનેક વિચારો આવી ગયા. સગપણ સાંભળતાં બરોબર તેને એક વખત તો એમ જ થયું કે માની કોટે બાઝી પડું, પરંતુ કોણ જાણે કેમ તે એવી ચેષ્ટા કરી શક્યો નહીં. છતાં તેણે તે સ્ત્રીનો હાથ પકડી લીધો અને પોતાને બે હાથ વડે દાબ્યો. મા કહેવરાવવા માગતી સ્ત્રી જરા હસી, પરંતુ એકલું હસવું કાંઈ બસ થાય? શા માટે તે પોતાને ખોળામાં લઈ વહાલ નથી કરતી? કુસુમાયુધે શંકા પૂછી : ‘તમે મારાં મા થાઓ?’

બાળકની બુદ્ધિ મોટાંને તાવે છે. પરણીને આવી તે પહેલે જ દિવસે એક બાળક આ યુવતીની કપરી પરીક્ષા લેતો હતો. તે જાણતી હતી કે મારે એક બાળકને ઉછેરવાનો છે, તે જાણીને જ તેણે પોતાનાં લગ્ન થવા દીધાં હતાં, પરંતુ બાળઉછેર એ માને જ અતિ વિકટ થઈ પડતો પ્રશ્ન અપરમાને તો ઘણો જ વિકટ થઈ પડે એવો હતો, એની તેને પૂરી ખબર નહોતી. છતાં તેણે જવાબ આપ્યો : ‘હા ભાઈ, હું તમારી ખરી મા થાઉં હોં!’

‘ત્યારે તમે મને “તું” કહીને કેમ બોલાવતાં નથી?’

‘એમ કરીશ.’

‘અને હું તમને શું કહું?’

‘બહેન કહેજો.’

મા કે બા જેવો શબ્દોચ્ચાર સાંભળવાની એ યુવતીની હજી તૈયારી નહોતી. પત્ની તરીકેના કંઈકંઈ કોડ તેને પૂરવાના હતા. ‘મા’ કે ‘બા’ શબ્દ તો બહુ ઘરડો પડે એમ તેને લાગ્યું.

બાળક હતાશ થયો. એ તેની ખરી મા નહોતી. નિઃશ્વાસ નાખી તે ઊંઘી ગયો.

2.

બાળક કુસુમાયુધના પિતાએ ફરી લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પુરુષના એ હકનો તત્કાલ સ્વીકાર થયો અને તેનાં લગ્ન થયાં. પુરુષ સમજણો હતો. તેણે પરણવા તૈયાર થયેલી યુવતીને કહી દીધું કે ગત પત્નીના પુત્રને પોતાના પુત્ર તરીકે જ તેણે ઉછેરવો પડશે. યુવતીએ તે કબૂલ કર્યું : એક પ્રકારના ઉત્સાહથી કબૂલ કર્યું અને ઘરમાં આવી માતૃભાવભૂખ્યા કુસુમાયુધને પોતાના જ પુત્રની માફક ઉછેરવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન તેણે આદર્યો.

‘કુસુમાયુધ હવે ઊઠશો કે? સાત વાગી ગયા.’ ધીમેથી તે બાળકને જગાડતી.

‘હવે માથામાં ધુપેલ નાખવું જોઈએ.’ બાળક તેની પાસે બેસી વાળ ઓળાવતો.

‘હવે નાહી લ્યો.’ કુસુમાયુધ નાહી લેતો.

‘ભાઈ હવે ઊઠી જાઓ. બે કરતાં વધારે રોટલી ન ખવાય.’ માતાની આજ્ઞા પાળી બાળક ઊઠી જતો.

‘બહુ દોડવું નહિ હો,’ બાળકના પગ આજ્ઞા થતાં અટકી જતા.

‘અને ચીસ પાડીને બોલાય જ નહીં.’ બાળકના અણુઅણુમાં ઊભરાતો ઉત્સાહ શમી જતો.

બાળકને રીતસર ઉછેરવાની તીવ્ર વૃત્તિ અપરમામાં જાગ્રત થઈ ગઈ. બાળક સુખી અને સારો થાય એ માટે તેણે ભારે જહેમત લેવા માંડી.

બાળક સારો થતો ચાલ્યો, આજ્ઞાધારક થતો ચાલ્યો; પરંતુ તેને ખરેખર શંકા થવા લાગી : ‘મા આવી હોય?’

આકાશમાં ઊડતું કલ્લોલતું પક્ષી એકાએક આજ્ઞાધારી વિમાન બની જાય અને જે સ્થિતિ અનુભવે તે સ્થિતિ કુસુમાયુધની થઈ. તેનાં કપડાંમાં સ્વચ્છતા આવી, તેની ગતિમાં સ્થિરતા આવી. ગૂંચવનારી પ્રશ્નપરંપરાને બદલે હડાપણભરી શાંતિનો એણે સહુને અનુભવ કરાવ્યો અને આખો દિવસ પગ ન વાળતો ધાંધલિયો છોકરો નિશાળે જવાની પણ હા પાડવા લાગ્યો.

માત્ર તેનું શરીર સુકાતું ચાલ્યું.

‘આ કુસુમાયુધ બિલકુલ લોહી લેતો નથી. ડોક્ટરને પૂછો ને?’ અપરમાને ચિંતા થઈ.

પિતાને વધારે ખાતરી થઈ કે મા પોતાની ફરજ બરાબર બજાવે છે. તેણે સારા ડોક્ટરને બોલાવ્યો. ડોક્ટરે કુસુમાયુધને જોઈ મત આપ્યો : ‘કાંઈ ખાસ વિક્રિયા નથી, આ દવા આપો.’

માએ દવા કાળજીપૂર્વક પાવા માંડી. બાળકને લાગ્યું કે આ ગંદી દવા પીવી એના કરતાં માંદા રહેવું એ વધારે સારું છે; છતાં માની શિખામણ અને આગ્રહ આગળ તેણે પોતાના મતને કચડી નાખ્યો.

‘ભાઈ! આટલી દવા પી લ્યો, પછી રમવા જાઓ.’ મા કહેતી.

‘બહેન! એ તો નથી ભાવતી.’

‘ન ભાવે તોય એ તો પીવી પડે.’

‘કેમ?’

‘ડોક્ટરસાહેબે કહ્યું છે.’

‘એમના કદા પ્રમાણે કરવું જોઈએ?’

‘હાસ્તો.’

‘તે બધાયના કદા પ્રમાણે કરવું જોઈએ?’

‘મોટાં કહે તે પ્રમાણે નાનાએ કરવું જ જોઈએ.’

‘ન કરીએ તો?’

‘માંદા પડાય.’

‘હું માંદો પડ્યો છું?’

‘હા, જરાક.’

‘દવા ન પીઉં તો?’

‘તો મરી જવાય.’

અપરમાએ બીક બતાવી. બાળકને તે ધમકાવતી નહીં. બાળઉછેર વિશે તેણે ઘણું વાંચ્યું હતું એટલે ધમકાવવા કરતાં વાદવિવાદ કરી બાળકને નિરુત્તર બનાવી તેની પાસે પોતાનું કહ્યું કરાવતી. આટલી લાંબી વાત ક્વચિત્ જ થતી, પરંતુ થતી ત્યારે બાળકને શાસ્ત્રીય રીતે સમજાવ્યાનો તેને સંતોષ થતો. જોકે બાળકનો મત એ વિશે જુદો જ હતો.

‘મરી જવાય તો શું ખોટું?’ શાંત બની દવા પી જતા બાળકના હૃદયમાં પ્રશ્ન થયો.

‘મા મરી ગઈ છે એમ કોઈ કહેતું હતું.’ તેને પોતાની માતા સંબંધી ઝાંખી ભુલાઈ જવા આવેલી વાત યાદ આવી.

‘હું પણ મરી જાઉં તો માને મળાય, નહીં?’ તેના મને તર્ક કર્યો. એ તર્ક તેને પ્રમાણરૂપ લાગ્યો.

દવા અને કાળજી છતાં કુસુમાયુધ ખરેખર માંદો પડ્યો.

‘ભાઈ, તમને શું થાય છે?’ નિત્યનિયમ પ્રમાણે નાહીને જમવા આવતા બાળકને માતાએ પૂછ્યું.

‘કાંઈ નહિ બહેન!’ કુસુમાયુધે જવાબ આપ્યો.

‘અરે, પણ તમારી આંખો તો લાલ થઈ ગઈ છે?’

‘મને ખબર નથી.’

‘અને આ શરીર ઉપર રૂંવાં ઊભાં થઈ ગયાં છે!’

‘જરા ટાઢ વાય છે.’

‘ત્યારે તમે નહાયા શું કરવા?’

‘નહાયા સિવાય જમાય નહિ અને જમ્યા સિવાય તો નિશાળે કેવી રીતે જવાય?’ કુસુમાયુધે પોતાના જીવનને ઘડતા એક ગૃહનિયમનું પ્રમાણ ટાંક્યું. એમ કરતાં બાળક વધારે કંપી ઊઠ્યો. માતાએ જોયું કે કુસુમાયુધના દાંત કકડી ઊઠતા હતા. તેણે બૂમ પાડી, ‘અરે બાઈ! જોને ભાઈને તાવ તો નથી આવ્યો?’ નોકરબાઈએ આવી બાળકના શરીરને હાથ અડાડ્યો અને કહ્યું : ‘બા સાહેબ! શરીર તો ધીકી ઊઠ્યું છે!’

‘આમ એકદમ શાથી થયું?’

‘હું નવરાવતી હતી ત્યારે મને શરીર જરા ઊનું લાગતું હતું.’

‘ત્યારે તેં નવરાવ્યો શું કામ?’

‘મારા મનમાં કે અમસ્તું જ હશે.’

‘જા, જા, પથારી પાથરી ભાઈને સુવાડી દે. બરાબર ઓઢાડજે. હું ડોક્ટરને બોલાવું.’

‘પણ બહેન! મારી નિશાળનું શું?’ નોકરબાઈના હાથમાં ઊંચકાતા કુસુમાયુધે પૂછ્યું.

માતાને આ બાળકની નિયમભક્તિ જોઈ દયા આવી. તે બોલી ઊઠી : ‘માઈ નિશાળ! આવા તાવમાં જવાય? જઈને સૂઈ જાઓ, ભાઈ, હોં! હું આવું છું.’

નોકરબાઈ બાળકને ઊંચકી લઈ ગઈ. માતા બબડી ઊઠી : ‘ભાડૂતી માણસો! એમને શી કાળજી? શરીર ઊનું હતું ત્યારે નવરાવ્યો જ શું કામ? પણ નોકરને શું?’

થોડીવારમાં ભાડૂતી ડોક્ટર પણ આવી પહોંચ્યા. ભાડૂતી બાઈના હવાલાને બદલી નાખી તે ક્ષણ પૂરતો હવાલો અપરમાએ લીધો. બાળકને તાવ કેમ આવ્યો, ક્યારે આવ્યો વગેરે હકીકત તેણે ડોક્ટરને કહી. સૂવા મથતા બાળકની આંખોનાં પોપચાં ડોક્ટરે ખેંચી ઉઘાડ્યાં. તેની બગલમાં થરમોમિટર ખોસી દીધું. બાળકને તેમણે ચતું કર્યું. ઊંધું સુવાડ્યું અને તેની છાતી, પેટ તથા વાંસામાં તરિંગ તરિંગ આંગળાં ઠોક્યાં. ઊથલાઊથલી પૂરી કરી ડોક્ટરે દવા લખી આપી, અને જરૂર પડ્યે ફરી બોલાવવાનું ધીરજપૂર્વક સૂચન કરી તેઓ ચાલ્યા ગયા.

બાળકનો તલખાટ વધી ગયો. તેનો દેહ આમતેમ તરફડતો હતો. માતાએ ડોક્ટરને ફરી બોલાવ્યા, બાળકના પિતાને પણ કચેરીમાંથી બોલાવ્યા. પતિપત્ની બાળકની પાસેથી ઊઠ્યાં નહીં. રાત્રે માએ જમવાનું પણ માંડી વાળ્યું.

બાળકના માથા ઉપર સતત બરફ મૂકવાનો ડોક્ટરનો હુકમ હતો. ડોક્ટરો હુકમ આપતી વખતે હુકમ પાળવાની શક્યતાનો ભાગ્યે જ વિચાર કરે છે. નોકરો બરફ મૂકી કંટાળ્યા અને બાળકના માથા ઉપર જ ઝોકાં ખાવા લાગ્યા. માતાએ નોકરોને સુવાડી દીધા અને બરફ ફેરવવાનું પોતે શરૂ કર્યું. ફરજ બજાવવા મથતી માતાને એમાં કાંઈ ભારે કામ લાગ્યું નહિ. રાતના બાર વાગતા સુધી તેણે વગર આંખ મીંચ્યે બાળકને માથે બરફની થેલી ફેરવ્યા કરી પછી તેના પતિએ આગ્રહ કરીને તેને સુવાડી, અને તે પોતે પુત્રની શુશ્રૂષામાં રોકાયો.

માતાને કોણ જાણે કેમ ઊંઘ ન આવી. જરા વાર થઈ અને બાળકે ચીસ પાડી : ‘ઓ મા!’

અપરમા પથારીમાંથી એકદમ ઊઠીને બેઠી થઈ ગઈ. અણઘડ પુરુષના હાથમાંથી થેલી તેણે લઈ લીધી અને તે પછી પોતે બાળક પાસે બેઠી.

રાત્રિના એકાન્તમાં ફરી બાળક લવી ઊઠ્યો, ‘મા!’

‘ઓ દીકરા!’ એમ જીભે આવેલા શબ્દ માતાએ ઉચ્ચાર્યા નહીં. તેને જરા શરમ આવી. તેણે માત્ર એટલું જ પૂછ્યું : ‘કેમ ભાઈ! શું છે?’

બાળકે આંખ ઉઘાડી અને અપરમા સામે જોયું.

‘તમે નહીં,’ કહી બાળકે આંખ મીંચી દીધી.

‘બૂમ પાડી ને?’

‘એ તો માને બૂમ પાડી.’ આંખ ખોલ્યા વગર બાળકે કહ્યું.

‘તે હું જ મા છું ને!’ માતાએ કહ્યું.

બાળકે ફરી આંખ ઉઘાડી માતા તરફ તાકીને જોયું.

‘હા, પણ હું તો મારી ખરી માને બોલાવું છું.’

અપરમાનું હૃદય ધડકી ઊઠ્યું. તેના હૃદયમાં ચીરો પડ્યો. હજી આ બાળકને હું ખરી માતા સરખી નથી લાગતી?

તેણે કહ્યું : ‘તે હું જ વળી ખરી મા છું.’

‘ખરી મા મને “તું” કહેતી હતી : “તમે” નહિ.’

‘મેં ક્યારે તને “તમે” કહીને બોલાવ્યો?’ માતા જૂઠું બોલી.

‘પણ મારી ખરી મા તો મરી ગઈ છે ને?’

‘તે હું આવી, જોતો નથી?’

‘કેમ?’

‘ઓ દીકરા, તારે માટે!’

અપરમા ખરી મા બની ગઈ. તેણે બાળકના મુખ ઉપર પહેલું ચુંબન લીધું. તેના હૃદયમાં માતૃત્વનો પાતાળકૂવો ફૂટી નીકળ્યો. બાળકની નાની પલંગડીમાં તે સૂતી અને બાળકને તેણે છાતીસરસો લીધો.

બાળકને આ ઉમળકાનો ઊંડો અર્થ સમજવાની જરૂર નહોતી. તે તો એટલું જ સમજ્યો કે આમ છાતી-સરસી ચાંપીને ખરી મા જ સૂએ. ખરી માને બાઝીને કુસુમાયુધ ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યો. તેના દેહને બાળતો અગ્નિ શાંત પડી ગયો.

હવે તેના મસ્તક ઉપર બરફ મૂકવાની જરૂર નહોતી. આજે તે માની અમૃતભરી સોડ પામ્યો હતો.

શબ્દ-સમજૂતી

વિક્રિયા વિકાર, વિકૃતિ (અહીં) ભયજનક રોગ રૂંવાં રૂંવાડાં, રોમ તલખાટ બકવાટ, લવારો વિકટ મુશ્કેલ, દુર્ગમ અપરમા સાવકી મા શુશ્રૂષા સેવાચાકરી અણઘડ કેળવાયા વિનાનું તાવવું કસોટી કરવી ક્વચિત્ ક્યારેક

રૂઢિપ્રયોગ

પ્રભુના ધામમાં જવું મૃત્યુ પામવું ઠરીને રહેવું કાયમી, એક સ્થળે સ્થિર થવું શરીર લોહી ન લેવું ખાવાપીવા છતાં શરીર સૂકાતું જવું હૃદયમાં ચીરો પડવો અત્યંત આઘાત લાગવો પાતાળકૂવો ફૂટવો એકાએક ભાવ કે પ્રેમ ઉભરાઈ આવવો છાતીસરસો લેવો પ્રેમથી ચાંપી લેવો, ભેટી પડવું

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) નવી સ્ત્રી ઘરમાં જોયા પછી કુસુમાયુધે તેને પ્રથમ શો પ્રશ્ન પૂછ્યો?
- (2) નવી સ્ત્રીને કુસુમાયુધ કયું સંબોધન કરે છે?
- (3) આ પાઠમાં ‘ભાડૂતી’ શબ્દ કોના કોના માટે વપરાયો છે?
- (4) બીમાર કુસુમાયુધનું કયું વાક્ય નવી માનું હૃદય ચીરી નાખે છે?

2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) માની ગેરહાજરી વિશે કુસુમાયુધને નાનપણમાં કેવા કેવા જવાબો મળતા ?
- (2) કુસુમાયુધ માની શોધખોળ કેવી રીતે કર્યા કરતો હતો ?
- (3) નવી મા કુસુમાયુધને કેવી કેવી ભલામણો કરતી?
- (4) નવી સ્ત્રીએ પોતે જ ‘ખરી મા’ બનવા શું કર્યું?

3. નીચેના પ્રશ્નનોના સવિસ્તર ઉત્તર લખો :

- (1) ‘બાળકની બુદ્ધિ મોટાંને તાવે છે’ - આ વાક્ય પાઠને આધારે સમજાવો.
- (2) ‘ખરી મા’ શીર્ષકની યથાર્થતા ચર્ચો.
- (3) નવી મા શરૂઆતમાં બાળકની કેવી કેવી કાળજી લે છે? અંતે ખરી મા બનવા તેણે શું કર્યું?

વિદ્યાર્થીપ્રવૃત્તિ

- ‘માના ગુણ’ વિષય પર વિદ્યાર્થીઓને લખવાનું કહેવું.
- ‘માની લાગણી’ - એ વિષય પર પોતાના જીવનમાં બનેલો પ્રસંગ બાળકોને રજૂ કરવા કહેવું.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

નીચેનું વાક્ય વાંચો :

● ‘આકાશમાં ઊડતું કલ્લોલતું પક્ષી એકાએક આજ્ઞાધારી વિમાન બની જાય અને જે સ્થિતિ અનુભવે તે સ્થિતિ કુસુમાયુધની થઈ.’

● અપરમા કુસુમાયુધને ધમકાવતી નથી, બીક બતાવે છે. વાદવિવાદ કરી બાળક પાસે પોતાનું ધાર્યું કરાવે છે. બાળક પ્રત્યે એને વિવેકની વધુ પડતી અપેક્ષા છે, સામે સહજ રીતનો પ્રેમ નથી. એથી બાળક કૃત્રિમ આચરણ કરે છે.

લેખકે આ પરિસ્થિતિની અભિવ્યક્તિ માટે કેવી રીતે ભાષા પાસેથી કામ લીધું છે તે જુઓ.

જે બાળકને જીવનના મુક્ત આકાશમાં કલ્લોલતું, ઊડતું - સ્વતંત્ર વિહાર કરતું - જોવાનું હોય ત્યાં તે આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતા વિમાન - કૃત્રિમ સ્થિતિ - જેવું બની જતું લેખક દર્શાવે છે. એ માટે લેખકે આલંકારિક ભાષા પ્રયોજી છે. પક્ષીને વિમાન બની જતું કલ્પ્યું છે. તમે તમારી ભાષામાં આવા અલંકારો ક્યારે વાપરો છો તેની નોંધ કરો.

શિક્ષકપ્રવૃત્તિ

- બાળક માટે માતા કેવી કેવી કાળજી લે છે તેની વર્ગમાં ચર્ચાસભા કરો.
- ‘જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ...’ અથવા ‘મા તે મા’ અથવા ‘માતૃપ્રેમ’ વિશે નિબંધ લખાવો.
- ‘માના ગુણ’ વિશે બાળકોને લેખનના મુદ્દાઓ આપવા.
- ‘મહાન વ્યક્તિઓના જીવનમાં માનો ફાળો’ એ વિષયસંબંધી ઉદાહરણો વિદ્યાર્થીઓને કહેવાં.

